

ภาคสอง.

ผลการวิจัยและการอภิปรายผลการวิจัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติการค้าต่างประเทศของไทยจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕

ก่อนที่ชนชาติไทยจะตั้งกรุงสุโขทัยขึ้นเป็นราชธานีในราว พ.ศ. ๑๗๒๒ นั้น ชนชาติไทยเคยมีภูมิลำเนาอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำอ่าวโห ซึ่งในปัจจุบันนี้เป็นอาณาเขตอยู่ในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ถึงแม้ว่าในขณะนั้นจะไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุถึงการค้าของชนชาติไทยกับชนชาติอื่น ๆ ใดก็ตาม แต่คาดว่าชนชาติไทยคงจะมีการแลกเปลี่ยนสินค้า (barter) กับชนชาติอื่น เช่น แมว และจีนอยู่บ้าง เพราะในขณะนั้นทั้งชนชาติแมว และจีนต่างก็ครอบครองดินแดนในบริเวณลุ่มแม่น้ำอ่าวโหเช่นเดียวกับชนชาติไทย ต่อมาเมื่อประมาณ ๔๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว ชนชาติจีนได้อพยพเข้ามาอยู่ในลุ่มแม่น้ำอ่าวโหมากขึ้นตามลำดับ เนื่องจากถูกชนชาติเซมิตีกรุกรานขับไล่ออกมาจากดินแดนเมโสโปเตเมีย ชนชาติจีนที่อพยพเข้ามาใหม่นี้ได้ทำการรุกรานชนชาติไทยและแมว ชนชาติไทยจึงถอยร่นลงมาทางลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง และต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึง ๑๓ ชนชาติไทยได้ถอยร่นลงมาทางใต้ อีกริมฝั่งทะเลอันดามัน ลุ่มแม่น้ำสาละวิน มณฑลอัลสสัม และลุ่มแม่น้ำโขงในดินแดนสิบสองเจ้าไทย สิบสองปันนา และหัวพันทั้งห้าทั้งหก ราว พ.ศ. ๑๕๐๐ เป็นต้นมา ชนชาติไทยบางพวกจึงตั้งอาณาจักรลานนาและอาณาจักรล้านช้างขึ้น ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔ พ่อขุนบางกลางท่าว เจ้าเมืองบางยางตีเมืองสุโขทัยจากขอมได้ ประชาชนจึงอัญเชิญพ่อขุนบางกลางท่าวขึ้นเป็นกษัตริย์ครองกรุงสุโขทัย เฉลิมพระนามว่า พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ นับเป็นปฐมกษัตริย์ของประเทศไทย

ก. สมัยกรุงสุโขทัย

กรุงสุโขทัยเป็นราชธานีของไทยในระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๒ ถึง ๑๙๒๑ รวมระยะเวลาประมาณ ๑๕๕ ปี ในสมัยกรุงสุโขทัยตอนต้นไม่ปรากฏมีเหตุการณ์เกี่ยวข้องกับการค้าที่น่าสนใจแต่อย่างใด แต่ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ารามคำแหงมหาราช (พ.ศ. ๑๘๒๐ ถึง ๑๘๖๐) ซึ่งเห็นกษัตริย์องค์ที่สามของกรุงสุโขทัย ได้มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์บันทึกไว้ว่า ทรงประทานเสรีภาพในการค้าแก่ประชาชนโดยการไม่เก็บภาษีจังกอบ (หรือจกอบ หรือจ่ากอบ) เพื่อส่งเสริมให้การค้าระหว่างกรุงสุโขทัยกับเมืองต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยความสะดวก

ภาษีจังกอบนี้ เป็นภาษีย่านค่านที่ฝรั่งเรียกว่า octroi ในกฎหมายอังกฤษเรียกว่า scutage^๑

ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีแห่งมหाराชฏี อาณาเขตของกรุงสุโขทัยกว้างขวางมาก มีการติดต่อค้าขายกับมะลายู มอญ พม่า ลังกา และจีน พระองค์ได้เสด็จประพาสประเทศจีนถึง ๒ ครั้ง คือใน พ.ศ. ๑๘๓๗ และ พ.ศ. ๑๘๔๓ ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าหงวนเล็งจงฮ่องเต้^๒ และนำเอาช่างจีนมาทำคัมและถ้วยชามสังคโลก เพื่อเป็นการส่งเสริมอาชีพและการค้าของประชาชน ปรากฏว่าถ้วยชามสังคโลกของไทยเคยส่งไปขายถึงหมู่เกาะฟิลิปปินส์ก่อนสมัยการปกครองของสเปน^๓

หลังจากรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีแห่งมหाराชฏีแล้ว อำนาจของกรุงสุโขทัยได้เริ่มเสื่อมลงตามลำดับ จนถึง พ.ศ. ๑๘๒๑ กรุงสุโขทัยได้ตกเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ ๒ แห่งกรุงสุโขทัย

ข. สมัยกรุงศรีอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทยในระหว่าง พ.ศ. ๑๘๕๓ ถึง ๒๓๑๐ รวมระยะเวลาถึง ๔๕๗ ปี มีพระมหากษัตริย์ทรงราชย์รวมทั้งสิ้น ๓๔ พระองค์ โดยมีสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หรือ พระเจ้าอู่ทอง เป็นกษัตริย์พระองค์แรกของกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจะชกต่างถึงเฉพาะบางรัชกาลที่มีเหตุการณ์เกี่ยวของกับการค้าต่างประเทศที่สำคัญเท่านั้น

^๑ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช, ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง. (พระนคร: โรงพิมพ์จำลองศิลป. ๒๕๐๕) หน้า ๓๓

^๒ สุทัศน์ สิริสว, วิทยานิพนธ์พระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงในการตั้งสถาบันการปกครองของชาติไทย. (พระนคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๐๕). หน้า ๑๔๑

^๓ Ignacio C. Katapang, Lecture on Economic Development of the Philippines, (Manila: Institute of Account, Business, and Finance, Far Eastern University, 1967)

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔ ถึง ๒๐๙๒) ใน พ.ศ. ๒๐๕๔ พระเจ้าแผ่นดินปอร์ตุเกสแห่งราชทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี นับเป็นครั้งแรกที่ไทยมีพระราชไมตรีกับประเทศในทวีปยุโรป

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. ๒๑๓๓ ถึง ๒๑๔๘) ใน พ.ศ. ๒๑๓๕ มีเรือของญี่ปุ่นเข้ามาค้าขายที่เมืองปัตตานีและกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๑๓๘ ส่งราชทูตไทยไปฟิลิปปินส์เพื่อเจริญทางพระราชไมตรีกับสเปน แลราชทูตตายเสียกลางทาง ครั้นถึง พ.ศ. ๒๑๔๗ มีเรือของฮอลันดาเข้ามาค้าขายยังกรุงศรีอยุธยา

สมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. ๒๑๔๘ ถึง ๒๑๕๓) ญี่ปุ่นส่งราชทูตมายังกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๑๔๘ เพื่อขอขม้อป็นใหญ่และไม่ยอม

สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๕๓ ถึง ๒๑๖๑) พระเจ้าเจมส์ที่ ๑ ของอังกฤษให้พอลคาเข้ามาถวายพระราชสาสนในเค็อนกันยายน พ.ศ. ๒๑๕๕

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๖๓ ถึง ๒๑๘๕) ในรัชกาลนี้ได้เกิดการบาดหมางกับปอร์ตุเกสและฮอลันดา และมีการทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศอาระกันและอาเเจส (สุมาตรา)

007093,

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๘๕ ถึง ๒๒๓๑) ปรากฏว่าในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น พาดิษขกรรมทางเรือของไทยเจริญรุ่งเรืองมาก และมีเรือของอังกฤษ ฝรั่งเศส และฮอลันดาเข้ามาค้าขาย ในตอนต้นรัชกาลราว พ.ศ. ๒๒๐๗ ไทยถูกฮอลันดาปิดปากอ่าวจนถึงกับต้องยอมทำหนังสือสัญญาอย่างเสียเปรียบแก่ฮอลันดามาก พ.ศ. ๒๒๒๓ ไทยส่งราชทูตชุดแรกไปฝรั่งเศส แต่เรือแตกที่ใกล้เกาะมาคาแกสการ์ พ.ศ. ๒๒๒๔ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ของฝรั่งเศสส่ง ม. เซวาเลียเคอ โชมองต์ เข้ามาทำสัญญาทางพระราชไมตรี จากลัับไคพาเอาพระวิสุทสุนทร (ปาน) ราชทูตไทยชุดที่สองไปฝรั่งเศสด้วย และกลับมาถึงกรุงศรีอยุธยาเมื่อเค็อนกันยายน พ.ศ. ๒๒๓๐ และในปีเดียวกันนี้เกิดสงครามระหว่างไทยกับบริษัทธิินเค็ยตะ วันออกของอังกฤษ คับเรื่องชิงอำนาจกันในการค้าขาย ต่างฝ่ายต่างจับเรือสินค้าของฝ่ายตรงข้าม นอกจากนั้นในปี พ.ศ. ๒๒๓๐ นี้ ฝรั่งเศสได้ส่งลาดูแบร์เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีอีก

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. ๒๒๓๑ ถึง ๒๓๐๑) ในรัชกาลนี้มีการติดต่อ

กับลังกา โดยการส่งพระสงฆ์ไทยออกไปประดิษฐานศาสนวงศ์ในลังกา ตามคำขอร้องของพระเจ้าแผ่นดินลังกา

เมื่อพิจารณาถึงการค้าต่างประเทศของไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วเห็นว่า เป็นระยะที่ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปซึ่งมีความเจริญทางพาณิชย์เริ่มส่งเรือสินค้าเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทย อาทิเช่น ปอร์ตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส แต่เป็นที่น่าเสียดายมากที่ไม่สามารถค้นคว้าถึงรายละเอียดเกี่ยวกับมูลค่า ปริมาณ และชนิดของสินค้าเข้าสินค้าออกในสมัยนั้นได้ ซึ่งอาจจะเป็นเพราะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ได้ถูกทำลายไปเสียมากในคราวเสียกรุงให้แก่อพมาใน พ.ศ. ๒๓๑๐ ก็อาจเป็นได้ ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชปรากฏว่าการค้าทางเรือของไทยเจริญมาก แต่สันนิษฐานว่าส่วนใหญ่คงจะเป็นการค้าขายกับประเทศในภูมิภาคเดียวกัน เช่น จีน ญี่ปุ่น มะลายู สุมาตรา และลังกา เป็นต้น สำหรับทางด้านการบริหารการค้าต่างประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น มีหัวหน้าคลังซึ่งเป็นหนึ่งในจุดศูนย์กลาง ๔ (เวียง วัง คลัง นา) มีหน้าที่จัดหาและรักษาเงินหลวง ดูแลการค้าต่างประเทศ และทำหน้าที่เป็นกรมท่าคอย การเก็บภาษีเข้าสำหรับเรือของต่างชาติที่เข้ามาค้าขายแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ถ้าเป็นเรือของประเทศที่มีไมตรีกันเก็บร้อยละ ๓ ถ้าเป็นเรือที่นานไปนานมาเก็บร้อยละ ๕

ค. สมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

กรุงธนบุรีเป็นราชธานีของไทยในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๑๐ ถึง ๒๓๒๕ รวมระยะเวลาเพียง ๑๕ ปีเท่านั้น อนึ่ง การที่ผู้เขียนใช้คำว่า "สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น" นั้น ผู้เขียนใคร่ที่จะขอตั้งสมมติฐานว่าหมายความว่า สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนที่จะมีการตั้งกระทรวงพาณิชย์ คือก่อนวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๔๖๓ ซึ่งเป็นวันสถาปนากระทรวงพาณิชย์ขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ผู้เขียนจะขอบรรยายเกี่ยวกับการค้าต่างประเทศของไทยในรัชกาลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้.—

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (พ.ศ. ๒๓๑๐ ถึง ๒๓๒๕) ในรัชสมัยนี้เป็นระยะเวลาของการสร้างชาติภายหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่อพมา มีการสู้รบกับพม่า เขมร ลาว และญวน ประกอบกับประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปกำลังมีสงครามกัน ดังนั้น การค้า

ต่างประเทศของไทยกับประเทศในยุโรปจึงจะตกลง คงมีแต่เฉพาะการค้ากับจีนเป็นส่วนใหญ่ และนาน ๆ ครั้งจึงจะมีเรือของอังกฤษเข้ามาบ้าง

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. ๒๓๒๕ ถึง ๒๓๕๒) การค้าต่างประเทศของไทยในรัชสมัยของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ส่วนมากเป็นการค้ากับจีน อินเดีย และชาวต่างชาติ เพราะในยุโรปเกิดมหาสงครามของพระเจ้านโปเลียน

สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. ๒๓๕๒ ถึง ๒๓๖๘) ในรัชสมัยของสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ชาวยุโรปเริ่มเข้ามาค้าขายกับไทยอีก แต่อย่างไรก็ตาม การค้าส่วนใหญ่ของไทยยังคงเป็นการค้ากับจีนอยู่ โดยมีเรือสำเภาทิ้งของหลวงและของเอกชนบรรทุกสินค้าไปมาระหว่างประเทศจีนคอนิโคกับกรุงเทพฯ เมื่อเรือสำเภาของไทยบรรทุกสินค้าไปขายยังประเทศจีนแล้ว ขากลับมักจะบรรทุกสินค้าและชาวจีนมาด้วย หรือบางทีจะขายเรือสำเภานั้น ทำให้กำไรมาก ตามหลักฐานที่บันทึกเหตุการณ์ในสมัยนั้นปรากฏว่า มีสินค้าบางอย่างที่ราษฎรจะขายใหญ่อื่นไม่ได้ ขายได้แต่ที่พระคลังสินค้าแห่งเดียวเท่านั้น ได้แก่ ช้าง งาช้าง คีบูก รังนก และตะกั่ว ทั้งนี้ เพราะเกรงว่าถ้าปล่อยให้ค้าโดยเสรีแล้ว สินค้าเหล่านี้จะไม่เหลือเพียงพอแก่การอุปโภคบริโภคภายในประเทศ ส่วนสินค้าประเภทอาหาร เช่น ข้าว และเกลือ ในขณะนั้นไม่ยอมให้ส่งออกเลย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการควบคุมการส่งออก (export control) ซึ่งเป็นหน้าที่ส่วนหนึ่งของกระทรวงพาณิชย์ในปัจจุบันนี้ ได้เคยมีการปฏิบัติกันมาเป็นเวลารวม ๑๖๐ ปีแล้ว

ในรัชกาลที่ ๒ นี้ มีเหตุการณ์ทางการค้าต่างประเทศที่สำคัญคือ โศกสงเรือกำปั่นหลวง ๒ ลำ บรรทุกสินค้าไปขายที่สิงคโปร์และมาเก๊า โดยขากลับได้ซื้อเครื่องศาสตราวุธมาด้วย ใน พ.ศ. ๒๓๕๘ มีเรือจากเมืองตรังนำช้างไปขายที่เมืองบอมเบย์ ประเทศอินเดีย พ.ศ. ๒๓๖๑ เจ้าเมืองมาเก๊าของปอร์ตุเกสส่งคาร์โลส มานูเอล สิลวาโร เข้ามาขอค้าขายและขอเรือกำปั่นในไทย พ.ศ. ๒๓๖๕ มารควิส เฮสติงส์ ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษให้ จอห์น ครอฟอร์ด เข้ามาเจรจาในนามของบริษัทอินเดียตะวันออกเพื่อขอลดอัตราภาษีขาเข้า แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ ในรัชกาลนี้ไทยยังไม่มีสัญญาทางพระราชไมตรีกับอังกฤษ แต่ยอมให้เรือของอังกฤษเข้ามาค้าขายได้ การเก็บภาษีมีทั้งภาษีขาเข้าและภาษีขาออก โดยภาษีขาเข้าเก็บร้อยละ ๘ ส่วนภาษีขาออกเก็บตามชนิดของสินค้า เช่น น้ำตาลหามละ ๒ สลึง

เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีภาษีเบิกร่องซึ่งเป็นภาษีที่เก็บตามความกว้างของปากเรือ โดยนับ
เป็นวา

สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗ ถึง ๒๓๙๔) ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่ง
กรุงรัตนโกสินทร์นี้ การค้าทางประเทศของไทยยังคงเป็นการค้ากับจีนเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่
ในขณะเดียวกันก็มีประเทศต่าง ๆ เขามาขอทำสัญญาการค้าด้วยคืออังกฤษส่ง ร.อ. เฮนรี
เบอร์นี่ เขามาทำสัญญาการค้าใน พ.ศ. ๒๓๖๘ เรียกว่าสัญญาเบอร์นี่ นับเป็นสัญญาฉบับแรก
ที่ไทยได้ทำกับชาวยุโรปในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สัญญาฉบับนี้มีใจความว่า ไทยอนุญาตให้
อังกฤษเข้ามาค้าขายได้โดยสะดวก ให้สร้างโกดังสินค้าได้ จะซื้อขายสิ่งใดก็ได้ ยกเว้นห้าม
ซื้อข้าวออกนอกประเทศ ให้อังกฤษขายเครื่องศาสตราวุธต่าง ๆ ได้ แต่เฉพาะกับรัฐบาลไทย
เท่านั้น และให้ไทยยกเลิกภาษีทั้งปวง คงเก็บแต่ภาษีเบิกร่องอย่างเดียวเท่านั้น ภายหลังจาก
จากการทำสัญญาเบอร์นี่แล้ว การเก็บภาษีเบิกร่องจึงมี ๒ อัตราคือ วาละ ๑,๗๐๐ บาท
สำหรับเรือที่มีสินค้า และวาละ ๑,๕๐๐ บาท สำหรับเรือที่ไม่มีสินค้า ใน พ.ศ. ๒๓๗๖
รัฐบาลอเมริกันส่ง นายเช็คมันด์ โรเบิร์ต เขามาทำสัญญาการค้าต่อมาอีก ๑๗ ปี คือใน
พ.ศ. ๒๓๙๓ รัฐบาลอเมริกันส่ง นายโจเซฟ บิลเลตเตีย เขามาเจรจาขอแก้สัญญาที่ได้ทำ
ไว้ แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ และในปีเดียวกันนี้ รัฐบาลอังกฤษส่ง เซอร์ เจมส์ บรูค จากซาราจัด
เขามาขอแก้สัญญาเบอร์นี่ โดยขอให้นำเงินเข้ามาขาย แล้วซื้อข้าวออกไป รวมทั้งขอลดภาษี
เบิกร่องด้วย แต่ไม่เป็นผลสำเร็จเช่นกัน

ใน พ.ศ. ๒๓๙๓ นี้ ปรากฏว่ามีสถิติสินค้าเข้าและสินค้าออกของไทย ซึ่งบันทึกโดย
D.E. Malloch ^๔ พนักงานของบริษัทอินเดียตะวันออกครั้งนี้ สินค้าเข้ามีมูลค่า ๔.๓๓
ล้านบาท ^๕ ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ ผ้า เครื่องถ้วยชาม และเครื่องปั้นดินเผา ส่วนสินค้าออกมี
มูลค่า ๕.๕ ล้านบาท ^๖ ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ น้ำตาล หนังกีบ งาช้าง สินค้าป่า ฝ้าย ไม้ ดีบุก

^๔ พ.อ. สมคิด ศรีสังคม, คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ, (พระนคร :
คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า ๔๘

^๕ Ibid., หน้า ๔๘

^๖ Ibid., หน้า ๔๘

ครั้ง ปลา เลื่อ เครื่องสาน และ รังนก เป็นต้น จะเห็นได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าว ไทยมีตุลาการศาลาเกินดุล ๑ ล้านบาทเศษ และจะใช้ส่วนที่เกินดุลนี้ สิ่งทองคำและเงินเข้าประเทศ

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๔ ถึง ๒๔๑๑) เหตุการณ์สำคัญ

ประการแรกในรัชกาลนี้ คือขอมมิให้ส่งชาวออกนอกประเทศได้ แต่มีสัญญาบัตรกับต่างประเทศว่า ถ้าไทยจะงดการปล่อยชาวออกต้องบอกล่วงหน้า ๑ เดือน ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่าในระยะนี้ไทยเริ่มผลิตข้าวได้มากจนมีเหลือส่งออกนอก แต่เพื่อความไม่ประมาท จึงมีมาตรการห้ามส่งออกถ้าเกิดภาวะการขาดแคลนขึ้น นอกจากการอนุญาตให้ส่งชาวออกได้แล้ว ยังมีการทำสัญญากับต่างประเทศเก็บภาษีขาเข้าได้เพียงร้อยละ ๓ ส่วนภาษีขาออกเก็บเฉพาะสินค้าบางอย่าง เช่น งาช้างหนัก ๑ หาบ เสียภาษี ๑๐ บาท เป็นต้น นอกจากนี้ ยังให้เลิกการค้าของพระคลังสินค้าด้วย ปรากฏว่าในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้มีเรือค้าขายเข้าออกเพิ่มจำนวนขึ้นหลายเท่า ดังที่เจ้าพระยาพิทยากรวงศ์ได้บันทึกไว้ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ ว่า มีเรือเข้ามาซื้อขาย ซื้อชาวออกไปหนึ่งถึง ๓๐๐ ลำบางปีก็ถึง ๔๐๐ ลำ

ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ รัฐบาลอังกฤษส่ง เซอร์ จอห์น บาวริง อธิบดีผู้พระราชสาสนของสมเด็จพระบรมราชินีนาถวิกตอเรีย เข้ามาขอทำสัญญาการค้าใหม่ ซึ่งมีใจความสำคัญดังนี้คือ คนในบังคับอังกฤษค้าขายได้โดยเสรีในบรรดาเมืองท่าชายทะเลของไทย ให้เสียภาษีขาเข้าในอัตราร้อยละ ๓ และเสียภาษีขาออกตามพิภคที่กำหนดค้ายศให้ตั้งถิ่นฐานเป็นการประจำได้แต่ในกรุงเทพฯ และภายในเขตที่เรือของไทยเดินทางไปได้ในเวลา ๒๔ ชั่วโมง รัฐบาลไทยจะให้อังกฤษได้รับผลประโยชน์คืออย่างชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ถึง (most - favoured - nation treatment) ในรัชกาลนี้ไทยได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับ ๔ ประเทศ คือ อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส จนมาร์ค ปอร์ตุเกส ฮอลันดา เยอรมนี สวีเดนกับนอร์เว และเบลเยียม สำหรับสถิติสินค้าเข้าสินค้าออกนั้นใน พ.ศ. ๒๔๐๘ ซึ่งเป็นปีปลายรัชกาลที่ ๔ มีสถิติสินค้าเข้าเป็นมูลค่า ๓.๗๕ ล้านบาท และสินค้าออกมีมูลค่า ๔.๒๐ ล้านบาท เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับสถิติการค้าต่างประเทศ

^๓ Ibid., หน้า ๔๔

^๔ Ibid.

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แล้วจะเห็นว่า ทั้งสินค้าเข้าและสินค้าออกต่างมีมูลค่าลดลง ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการที่ไทยเกิดมีปัญหาราชอาณาเขตกับฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๐๖ และการเลิกการค้าของพระคลังสินค้าก็เป็นได้ แต่อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. ๒๔๐๘ นี้ ไทยยังคงมีดุลการค้าเกินดุลอยู่ ๔ แสนบาทเศษ

สมัยพระเจ้าจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ ถึง ๒๔๕๓) รัชกาลของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นระยะของการเข้าเอาวิวัฒนาการใหม่ ๆ เข้ามาใหม่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินจากโบราณมาเป็นแบบใหม่ และในการนี้ได้ทรงตั้งกระทรวงเกษตรและพาณิชย์การ พร้อมทั้งกระทรวงอื่น ๆ ขึ้นรวม ๑๒ กระทรวงใน พ.ศ. ๒๔๓๕ การที่ทรงนำเอางานเกษตรกับพาณิชย์มารวมไว้ในกระทรวงเดียวกัน เป็นเพราะในขณะนั้นประเทศไทยมีสินค้าออกมากกว่าสินค้าเข้า และสินค้าออกแทบทั้งหมดของไทยเป็นผลผลิตจากการเกษตร พระองค์ทรงมีพระราชดำริให้จัดงานแสดงสถิติกรรมและพาณิชย์การขึ้นเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๕๓ ที่สะพานหัววัด โดยมียัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้สินค้าเกษตร เป็นสินค้าออกมากขึ้น

สมัยรัชกาลที่ ๕ ปรากฏว่าชาวยุโรปเข้ามาค้าขายกันมากโดยใน พ.ศ. ๒๔๑๓ ซึ่งเป็นปีต้นรัชกาล มีสถิติสินค้าเข้า ๖.๓๑ ล้านบาท และมีสถิติสินค้าออก ๑๐.๗๘ ล้านบาท เมื่อเปรียบเทียบกับสถิติการค้าต่างประเทศใน พ.ศ. ๒๔๐๘ ซึ่งเป็นปีปลายรัชกาลที่ ๔ แล้ว จะเห็นว่ามูลค่าสินค้าเข้าของไทยเพิ่มขึ้นเกือบเท่าตัว ส่วนมูลค่าสินค้าออกก็เพิ่มขึ้นประมาณสองเท่าตัวครึ่งควบเช่นกัน ในรัชกาลนี้ ไทยได้ทำสัญญาทางการค้ากับชาติต่าง ๆ อีกคือ ฮอลแลนด์ อังกฤษ สเปน ญี่ปุ่น และรัสเซีย

เมื่อพิจารณาถึงการค้าต่างประเทศของไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้แล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นช่วงระยะเวลาที่ไทยทำการค้ากับต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ซึ่งมีผลทำให้เศรษฐกิจของชาติขยายตัวยิ่งขึ้น และมีผลในการกระตุ้นกิจกรรมในสาขาต่าง ๆ เช่น การผลิต การขนส่ง การคลัง และการค้าภายในประเทศเป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ ๕

^๕ Ibid.

^๖ Ibid.

อันเป็นระยะที่ประเทศไทยรับเอาวิวัฒนาการแผนใหม่เข้ามาปฏิบัติ ทำให้มีการติดต่อกับนานาประเทศอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น แต่คงคงระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเอง ก็ได้เสด็จประพาสยุโรปถึง ๒ ครั้ง คือใน พ.ศ.๒๔๔๐ และ พ.ศ.๒๔๕๐ ผลของการมีสัมพันธภาพกับนานาชาตินี้ ได้ทำให้การค้าของไทยกับประเทศเหล่านั้นพลอบเจริญรุ่งเรืองขึ้นด้วย

ตารางที่ ๑

ตัวเลขแสดงการค้าต่างประเทศ (บางปีระหว่าง พ.ศ.๒๓๘๓ ถึง ๒๔๕๖)
ของประเทศไทยเป็นเงินบาท^{๑๑}

มูลค่า : ล้านบาท

ปี	สินค้าเข้าทั้งหมดยกเว้นทองคำและแร่เงิน	สินค้าออกทั้งหมด
๒๓๘๓	๕.๓๓	๕.๕๕
๒๔๐๘	๓.๗๘	๔.๒๐
๒๔๑๓	๖.๓๑	๑๐.๗๘
๒๔๒๓	๘.๘๕	๑๕.๔๓
๒๔๓๓	๑๖.๓๖	๑๕.๐๐
๒๔๔๓	๓๗.๗๑	๕๑.๗๐
๒๔๕๖	๘๓.๖๒	๑๑๕.๔๓

^{๑๑} Ibid. หน้า ๔๕ - ๕๐

- หมายเหตุ :
๑. กอมี พ.ศ.๒๔๖๓ ตัวเลขแสดงแก่เสียงการค้าของท่าเรือที่กรุงเทพฯ เท่านั้น ซึ่งประมาณ ๘๐ - ๘๕ % ของราคาสินค้าทั้งหมดผ่านท่าเรือกรุงเทพฯ ส่วนการค้าต่างประเทศที่ผ่านท่าเรือคอนโตของประเทศไทยโดยรวมอยู่ด้วย
  ๒. กอมี พ.ศ.๒๔๓๕ ตัวเลขการค้าตามชายฝั่งของประเทศกับท่าเรือกรุงเทพฯ รวมอยู่ด้วย ถึงแม้ว่าบางรายการมิใช่การค้าต่างประเทศแต่มีปริมาณไม่มาก
  ๓. ค่าของสินค้าขาเข้ามักจะแสดงไว้ต่ำกว่าความจริงตลอดระยะเวลาที่แสดงไว้ เป็นต้นว่าในระยะแรก ๆ ของปีในตาราง เอกชนซึ่งผูกขาดการเก็บภาษีจากรัฐ จะแสดงราคาสินค้าเข้าไว้ต่ำกว่าที่เป็นจริง เพื่อจะไถ่กำไรมากขึ้นในการผูกขาดเก็บภาษีสินค้านั้น ๆ จากรัฐ คือยิ่งแสดงสินค้าเข้าต่ำเพียงไร จำนวนเงินภาษีที่จะต้องให้รัฐก็ลดน้อยลงเพียงนั้น นอกจากนี้ ผู้ส่งซื้อสินค้าก็ต้องการหลบภาษีอากรขาเข้า ซึ่งเรียกเก็บตามราคาสินค้า (ad valorem duty) จึงรวมมือกับเอกชนผูกขาดการเก็บภาษี และถึงแม้ภายหลังจะมีการใช้วิธีเก็บภาษีขาเข้าแบบกำหนดอัตราตายตัว (specific duty) ต่อปริมาณของสินค้าแต่ละชนิดก็ไม่อาจคำนวณราคาสินค้าเข้าได้แน่นอน เพราะเจ้าพนักงานศุลกากรไม่สนใจต่อราคาสินค้าที่แสดงในใบกำกับสินค้า (invoice) ว่าถูกต้องและแท้จริงหรือไม่ เพราะอัตราภาษีได้กำหนดไว้แล้ว ต่อจำนวนสินค้ามิใช่ต่อราคาของสินค้า
  ๔. ราคาสินค้าออกรวมราคาของสินค้าที่ส่งเข้ามาเพื่อส่งไปขายต่อ (re-export) อีกทีหนึ่ง